

УДК 811.161.2'373.2:737.2

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10383>

ФАЛЕРОНІМИ ДОБИ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ (ДО 1991 РОКУ)

Любослава АСІЇВ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика,
вул. Університетська 1/234, Львів, Україна, 79001,
тел. (0 322) 239 47 17
e-mail: bsilasluba@gmail.com*

Проаналізовано структурно-дериваційні і функціонально-прагматичні особливості найменувань нагород та відзнак періоду національно-визвольних змагань ХХ століття. Особливу увагу приділено мотиваційній класифікації цих онімів. Наголошено важливість комплексного вивчення фалеронімів, у яких втілені ціннісні національні й етноментальні орієнтири.

Ключові слова: власна назва, фалеронім, мотивація, структура.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть зросла увага мовознавців до таких груп власних назв, які становлять периферію ономастичного поля (прагматонімів, ергонімів, ідеонімів, фалеронімів, хрононімів, хрематонімів тощо [20: 50]). “З огляду на активні процеси націєтворення впродовж останніх десятиліть” [15: 2] у сучасній лінгвістиці посилюється зацікавлення не лише структурно-семантичними особливостями онімів, але й їхньою ментальною специфікою. “Національно-культурний код мови становлять лексичні одиниці, у значенні яких проявляється зв’язок мови і культури” [2: 175]. Лінгвістичні студії фалеронімів особливо важливі тому, що в них закладені основні пріоритетні цінності, які культивує певна спільнота, насамперед держава.

Актуальність дослідження полягає в потребі багатоаспектного аналізу фалеронімів з врахуванням інтра- та екстралінгвальних чинників. Ці власні назви, як і інші периферійні групи онімів, “найбільш відчутно реагують на соціально-економічні, технологічні, політичні, культурні та інші зміни в житті суспільства” [21: 26]. Увага до фалеронімів пов’язана з вивченням історико-культурної спадщини в аспекті творення національно-державницьких традицій. Стосовно цього відразу потрібно зазначити, що, на жаль, “жодна нагорода, запроваджена урядом УНР або Державним центром УНР в екзилі не знайшла свого місця серед нагородної системи незалежної України сучасної доби. Навіть не робилося спроб інтегрувати ці пам’ятки у сучасну нагородну систему України” [14: 192]. Це пов’язано насамперед з тим, що в 1990-ті роки в незалежній Україні ключові посади в органах державної влади зайняла пострадянська еліта, яка постійно озиралася на комуністичне минуле, заgravала з Росією, байдуже ставилася до національних традицій, збережених українською діаспорою [14: 193].

Важливим аспектом лінгвістичного аналізу фалеронімів є зіставлення таких онімів різних періодів, особливо фалеронімів доби визвольних змагань та сучасних

нагород з акцентом на культивування справді націо- та державотворчих цінностей. Комплексний інтердисциплінарний підхід до вивчення фалеронімів вважаємо найпродуктивнішим, оскільки в семантиці цієї групи онімів, як і низці інших, “утілені ціннісні національні й етноментальні орієнтири, соціокультурні стереотипи, їхня зміна упродовж історичного розвитку” [15: 5]. Дослідження фалеронімів може “скласти уявлення щодо орієнтації влади на впровадження через знак свого ставлення до засобів впливу на маси” [5: 270].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фалероніми донедавна згадували тільки принагідно та фрагментарно. Ці власні назви розглядає М. Торчинський, пропонуючи класифікаційну схему, яка ґрунтується на денотативно-номінативних особливостях власних назв [17]. Про особливості перекладу англійською мовою прагматонімів загалом і фалеронімів ХХІ століття зокрема йдеться у розвідках О. Пеліної [6] та Т. Корольової [2]. Семантичні особливості оцінних прагматонімів (у тому числі й фалеронімів) у британській та американській лінгвокультурах висвітлила О. Тараненко [11].

Мета статті – з’ясувати структурно-дериваційні, функціонально-прагматичні особливості фалеронімів та схарактеризувати мотиваційну базу таких найменувань. Одним із завдань розвідки є також встановити місце фалеронімів у загальній класифікації онімів.

Розгляд фалеронімів у таких аспектах визначає новизну пропонованої розвідки та її наукове значення. Джерельною базою дослідження є історичні та краєзнавчі праці [3; 12; 13; 14; 18; 19]. Об’єктом аналізу є фалероніми доби визвольних змагань за незалежність України до 1991 року.

Виклад основного матеріалу. Важливим для нашої розвідки є визначення обсягу поняття фалеронім та місце таких онімів у сучасних класифікаційних схемах.

Вивченням історії “нагородних знаків (орденів, хрестів, медалей, відзнак), знаків розрізнення та розвиток нагородних систем як минулих часів, так і сучасної доби” [3: 2] займається спеціальна історична дисципліна – фалеристика (від лат. *phalerae* – “металеві прикраси у вигляді бляхи та жетонів, які виконували роль бойових відзнак у воїнів Стародавніх Греції та Риму” [3: 2]). Сьогодні дослідники виокремлюють такі типи фалеристичних пам’яток: 1. Нагороди, які поділяють на два підтипи: а) ордени (“в класичному розумінні нагороди, набуття яких надавало їхнім власникам соціальні та матеріальні пільги” [12: 8]) і б) відзнаки (“пам’ятні нагороди, що видаються всім учасникам певної військової події, незалежно від їхнього соціального становища, інколи з наданням окремих (незначних) соціальних чи матеріальних пільг” [12: 9]). 2. Знаки, до яких належать: а) нагрудні знаки; б) жетони; в) значки [12: 8–9]. Можна ще додати до них настільні медалі [14: 15].

Нагородження орденами з гарантією певних соціальних пільг – прерогатива винятково держави. Саме цим ордени принципово відрізняються від іншого типу нагород – відзнак, які не надають якихось пільг і можуть запроваджуватися не тільки органами державної влади, а й громадськими організаціями чи приватними особами [14: 13–14]. М. Батинський (сотник Армії УНР, професійний художник, історик та автор кількох державних нагород) визначив таку ієрархію українських нагород: державні (встановлені урядами українських держав) та комбатантські (запроваджені різними комбатантськими організаціями (наприклад, *хрест Галицької армії*)).

Особливо цікавими для лінгвістів, зокрема в соціолінгвістичному та націєтворчому аспектах, є назви державних (а в нашому випадку у зв’язку з історичними особливостями і комбатантських) нагород, оскільки вони є знаками

визнання заслуг особи перед батьківщиною, мають особливий статус і їхні назви засвідчують цінності, що визначені в суспільстві як основні, визначальні, які певна спільнота культивує. Фалероніми, які є об'єктом нашого аналізу, постали в добу визвольних змагань, утверджували ідеї побудови незалежної Української держави, а також зафіксували в історичній пам'яті народу етапи цієї боротьби.

У сучасних ономастичних дослідженнях існують різні погляди на місце в системі власних назв фалеронімів. За денотатно-номінативною класифікацією власні назви нагород, відзнак здебільшого розглядають як один із видів хремотонімів (що трактують як різновид прагматонімів – “власних назв об'єктів, пов'язаних із матеріальною сферою діяльності людини” [17: 190]). Чеський ономаст Л. Куба, відомий дослідник хремотонімів, визначає їх як власні назви людських витворів, наголошуючи на тому, що вони не фіксовані в часі та просторі [23: 103]. До цього класу онімів, на його думку, належать “власні назви свят, битв, революцій, з'їздів, медалей, геральдичних символів, органів влади, державних установ, господарчих органів, військових організацій, дипломатичних актів” [16: 101]. Словацька дослідниця Л. Гаранковська трактує хремотоніми як власні назви одиначної або серійної продукції і виділяє в межах цієї групи власні назви об'єднань людей (ергоніми), конференцій, вистав, заходів (актіоніми), актів, законів, документів (документоніми), відрізків часу (хрононіми), медалей, титулів, плакатів (фалероніми) [22: 97–98]. Російські ономасти до фалеронімів зараховують здебільшого власні назви “будь-якого ордена, медалі, відзнаки” [7: 140]. В українській лінгвістиці загалом теж прийнято такий погляд на зазначену групу онімів. На думку М. Торчинського, до фалеронімів близькими є преміоніми (“власні назви премій та інших аналогічних відзнак” [17: 207]) та політоніми (“власні назви окремих атрибутів, емблем, символів держави, зокрема гербів, знамен, прапорів, гімнів” [17: 208]). Тож ці три класи онімів на основі “такої ознаки, як рельєфність і певна символічність зображення, які наявні на поверхні денотатів (або їхніх заміників)” [17: 208] можна кваліфікувати як емблеоніми – (“[< середньолат. *emblema* – різьба; живопис; рельєф < грец. *emblēma* – вставка; рельєфне зображення] – умовне або символічне зображення якого-небудь поняття, ідеї” [10: 263]). Окремо дослідники виділяють ідеоніми, об'єднуючи під цим терміном “різні категорії власних назв, які мають денотати в розумовій, ідеологічній і художній сферах людської діяльності, зокрема артіонім, бібліонім, гемеронім, геортонім, документонім, поетонім, хрононім” [7: 61]. Таке виділення є дещо умовним, бо ж емблеонім, як, наприклад, і документонім чи артіонім (власна назва твору образотворчого мистецтва (живопису, графіки, пластики)), втілює певну ідею. “Одна і та ж ономастична одиниця може відповідати за номінацію як артефакту (продукту матеріального виробництва людини), так і його духовного, ідеологічного змісту” [6: 87]. Це твердження значною мірою стосується фалеронімів.

Функції власних назв трактують теж по-різному. Серед основних традиційно виділяють номінативну, ідентифікаційну і диференційну. На думку більшості дослідників, додатковими функціями є соціальна, емоційна, акумулятивна, дейктична, експресивна, естетична, стилістична тощо. Цілком слушно Г. Ткаченко зауважує, що “різні класи онімів мають активні або пасивні, додаткові периферійні функції” [16: 99]. У фалеронімах, крім основних функцій, властивих усім онімам, особливо виразно виявляються ідеологічна, оцінна та акумулятивна. Можна також говорити і про специфічну сугестивну функцію деяких таких власних назв, що

пов'язано з їхньою здатністю навіювати бажану емоційно-оцінну реакцію. Назвам державних нагород загалом властива інтегруюча функція (згуртування населення навколо відповідних цінностей, ідей і трансформація його в націю). Такі функції фалеронімів пов'язані з функцією самих денотатів – знаків з відповідною формою та змістом, що повинні відіграти в суспільстві роль вирізнення серед маси тих осіб, які мають не просто щось особливе, а цінне для окремої спільноти, суспільства, держави. “Кожна країна, відповідно до своїх ідеологічних засад та постулатів, вводить власну систему символіки нагород та заохочувань згідно з існуючими поглядами суспільства на високу мораль, подвиг, героїчний вчинок, вірність вітчизні, захист прав і свобод громадян” [5: 272]. Тож фалеронім є ціннісно-орієнтованою назвою, що виконує культурно-історичну та соціокультурну функції. Цим власним назвам властива детермінованість позамовними чинниками, вони фіксують історію розвитку державницьких настроїв.

У сучасній лінгвістиці “чітко простежуються такі основні блоки аналізу пропріальної лексики: 1) номінативний; 2) етимолого-словотвірний; 3) функціональний; 4) квалітативно-денотатний; 5) стилістичний; 6) екстралінгвальний” [17: 290]. На думку М. Торчинського, особливо важливо вивчати етимолого-словотвірні особливості онімів, до яких належать “по-перше, час (абсолютний або відносний) виникнення назви; по-друге, прозорість або закритість її походження; по-третє, шлях виникнення; по-четверте, словотвірні ознаки (спосіб творення, продуктивність словотвірного типу і семантика твірної основи); по-п'яте, мотив номінації” [17: 290]. Учений виділив також штучні і природні власні назви, вказуючи, що “створення штучних назв відповідним чином регламентується на державному рівні” [17: 345]. Природними М. Торчинський вважає неофіційні назви, серед яких переважають скорочені, що виникають у розмовному стилі мовлення [17: 351]. Штучні назви домінують в прагматонімії, в ідеонімії та ергонімії [17: 353].

Здебільшого фалероніми є штучними назвами. Однак можемо спостерігати і деякі винятки. Наприклад, природним можна вважати онім *Гуцульський хрест* – так неофіційно називали бронзовий *хрест Легіону УСС* (нагорода встановлена Центральною управою УСС у серпні 1918 року) [18: 56]. Також можна трактувати як природну скорочену назву фалероніма *Залізний хрест* (повна назва *Залізний хрест “За Зимовий похід і бої”* – йдеться про відзнаку, затверджену постановою 10 жовтня 1920 року Ради народних міністрів УНР). Однак штучною є назва нагороди *орден Залізного хреста* (саме так перейменовано *Залізний хрест “За Зимовий похід і бої”* у законі від 8 березня 1958 року за підписом голови Української Національної Ради Івана Багряного та його заступника Івана Головінського [14: 101]). Назва нелегітимної нагороди – *хрест Директорії* – також є природною – це скорочена назва відзнаки “*Ювілейний Хрест з нагоди одинадцятиріччя проголошення Самостійності та десятиріччя Зєднання всіх Українських Земель, який буде уділений старшинам і козакам Славної Армії У.Н.Р. та цивільним особам*” [14: 151], що запровадили 22 січня 1929 року Ф. Швець та А. Макаренко (самозванці-наступники С. Петлюри, колишні члени Директорії 1919 року) [14: 151].

Зафіксовано аж три назви однієї і тієї ж нагороди (*орден Богдана Хмельницького*, *орден Булави*, *Козацький хрест*), заснованої І. Полтавцем-Остриницею, офіційним представником якого у Празі був Вогонь-Горбанюк. Кошти на виготовлення цієї відзнаки пожертвував Борис Сухоручко-Хословський [14: 154–155]. З цих онімів як природні можемо трактувати дві назви – *орден Булави* та *Козацький хрест*, а фалеронім *орден Богдана Хмельницького* кваліфікуємо як

штучний.

За хронологічною класифікацією М. Торчинського всі аналізовані фалероніми є новими (виникли у XIX–XX століттях). Для цих власних назв можна встановити абсолютний час виникнення, що засвідчено відповідними документами. Проте аналізований матеріал має таку особливість: назви деяких нагородних знаків з'явилися у відповідних документах, однак самі знаки не були виготовлені внаслідок історичних обставин. Зокрема, йдеться про такі нагороди УНР, як відзнаки *“Відродження і Слави”*, *“Республіка”*, *“Слава Україні”*, *“Визволення”* тощо. Історичні традиції цих нагород могли бути реалізовані згодом, часом під іншими назвами. Наприклад, у наказі про запровадження хреста С. Петлюри цю нагороду пов'язували зі заснованим урядом УНР у 1920 році орденом *“Визволення”*, який не вдалося виготовити через *“поразку в останніх боях, інтернування на території Польщі, важкі умови еміграції”* [14: 195]. Систему нагородної системи ЗОУНР (*Тризуб з вінцем, Оружний Тризуб, медаль Тризуба, хрест Учасництва*) хоч і було затверджено 3 липня 1919 року Є. Петрушевичем, проте *“цим відзнакам через тяжке фронтове становище так і не судилося побачити світ”* [19: 51–52].

Виготовлення деяких нагород не відбулося через відсутність тих, кому їх можна було б вручити. Наприклад, так сталося *“з орденом “Базар” (“Визволення України”), який призначався для учасників Другого Зимового походу, але доки тривало обговорення установчих документів – останні з них померли”* [14: 196].

Також М. Торчинський звертає увагу на необхідність *“розрізнати дві дати – виникнення оніма і час його першої фіксації у писемних пам'ятках”* [17: 498]. Стосовно фалеронімів, які майже всі є штучними назвами, час їхнього виникнення і першої фіксації у документах збігається. Суто українських фалеронімів, архаїчних (які виникли до XI століття) та давніх (що виникли в XI–XVIII століттях), не виявлено, що пов'язано з особливостями нагородної системи Київської Русі та Козацької держави, з одного боку, а з іншого, – зі століттями бездержавності. Дослідники відзначають, що в Україні фалеристичні знаки в сучасному значенні цього слова з'явилися в середині XIX століття, однак є декілька гіпотез про існування *“у сиву давнину своєрідних нагород у вигляді обручів-гривень”* [3: 2].

За структурою фалероніми здебільшого є словосполученнями, хоча зафіксовані й такі, що виражені одним словом. Серед останніх незначну групу становлять назви, утворені способом онімізації апелятивів. Переважно це назви медалей (*“Відага”*, *“Республіка”*), окремих орденів (*“Республіка”*). Зауважимо, що такі найменування спостерігаємо спорадично, зокрема у проекті медалей Директорії УНР. Цікаво що у відповідних офіційних назвах нагород фігурує *бойовий хрест “Республіка”* та *бойова медаль “Республіка”* [17: 71]. Онімізації зазнають і прийменниково-іменникові сполуки (*“За поранення”*, *“За мужність”* (медалі)). Ускладненою структурою є прийменниково-іменникова сполука зі залежними від неї іменниками та прикметниками: *“За жертву крові в боях за волю України”*, *“За обняття Львова у владсть Української держави”* (військова відзнака ЗУНР 1918 року).

Небагато зафіксовано й таких одиниць, що утворені способом трансонімізації, зокрема топонімів (*“Холмицина”* (медаль), *“Базар”* (орден), *“Броди”* (відзнака)).

Одним із найактивніших способів творення фалеронімів є синтаксичний, який загалом трактують як один *“з основних шляхів збагачення ономастикону”* [17: 399]. Переважно ці оніми є лексикалізованими підрядними словосполученнями різного

типу, що структурно є гетерогенними за способами вираження атрибутивних відношень. Вони мають здебільшого два-три компоненти, поєднані способами зв'язку узгодження, керування, прилягання. У ролі стрижневого компонента у цих структурах часто виступає апелятив-денотат, що називає тип нагороди чи знака (орден, хрест, медаль, відзнака тощо). Зокрема, словосполучення іменника-найменування виду нагороди зі залежними іменниками у формі родового відмінка є типовою структурою назв орденів та інших нагород доби визвольних змагань: *орден князя Ярослава Мудрого, орден Святої княгині Ольги, орден Святого Архистратига Михаїла, хрест Святого князя Володимира, хрест Слави, зірка Слави, хрест Відродження України, зірка Відродження України, відзнака Республіки, відзнака Слави України, медаль Тризуба, хрест Учасництва, хрест Заслуги, орден (хрест) Симона Петлюри, орден Визволення, хрест Легіону УСС, хрест Відродження, орден Республіки*. Апелятив-іменник у таких фалеронімах є назвою денотата, а залежний компонент здебільшого є відонімним (насамперед відантропонімним), хоча може бути й відапелятивним.

Досить численну групу становлять також оніми, у структурі яких, як і в уже названих фалеронімах, є іменник – найменування виду нагороди, але із залежним від нього прикметниково-іменниковим словосполученням у формі родового відмінка: *орден Залізного хреста, хрест Бойової заслуги, хрест Українського козацтва, хрест Галицької армії, хрест Залізного Стрільця, орден Золотого Тризуба* (суто цивільна нагорода, заснована 1981 року УНРадою та президентом УНР М. Лівіцьким [14: 190–191]).

Виявлено також онімізовані прикметниково-іменникові підрядні словосполучення: *Залізний хрест, Оружний Тризуб, Гуцульський хрест, Воєнний хрест, “Золотий Тризуб”* (ювілейний нагрудний знак 1920 року), *“Соборна Україна”* (відзнака), *“Мир Берестейський”* (відзнака).

Зафіксовано також інші структури фалеронімів, зокрема такі:

- словосполучення іменника в називному відмінку з прийменниково-відмінковою формою іменника в орудному відмінку: *Тризуб з вінцем*;
- іменниково-числівниково-прикметниково-іменникові словосполучення: *хрест 3-ї Залізної дивізії*;
- прикметниково-іменниково-іменникові словосполучення: *Пропам'ятна відзнака УПА*;
- іменниково-іменниково-прикметниково-числівниково-іменникові словосполучення: *медаль на честь “10-ліття з'єднання українських земель”, хрест “40-ліття Української національної армії”* тощо.

Назви нагород та відзнак здебільшого мають прозору мотивацію. За класифікацією, яка ґрунтується “передусім на тій основній ознаці денотата, яка покладена в основу його власної назви” [17: 464], виділяємо сутнісні, посесивні, меморіальні, ідеологічні фалероніми. Характерно, що внаслідок специфіки функціонування нагород серед цих власних назв немає номінальних, тобто таких, які надані без будь-якого мотиву [17: 477]. Здебільшого фалероніми мають комбіновану мотивацію, що пов'язано також з їхніми структурними особливостями (переважно такі оніми є складеними назвами).

Сутнісні оніми – це “переважно трансформовані одиничні апелятиви або словосполучення, зміст яких безпосередньо пов'язаний із тими функціями, які повинен виконувати денотат; саме такі найменування безпосередньо вказують на тип денотата і часто поєднуються з різними його ознаками, утворюючи відповідні

комбіновані мотиваційні різновиди” [17: 467]. Наприклад: “*За мужність*”, “*За поранення*” (медалі). Проте мотивацію фалероніма “*За мужність*” можемо трактувати як сутнісно-аксіологічну, адже найменування, хоч безпосередньо не пов’язане з певною ідеологією, але культивує певні якості особи як цінності соціуму, держави, нації.

Серед фалеронімів домінують меморіальні оніми, які “увічнюють пам’ять про людей, події або інші реалії і цим самим частково уподібнюються до патронімічних” [17: 473]. Наприклад: “*Гетьман Зиновій Богдан*”, “*Гетьман Петро Дорошенко*” (пам’ятні медалі періоду “Весни Народів” [3: 4]); “*За обняття Львова у владу Української держави*” (проект відзнаки 5 листопада 1918 року); “*Мир Берестейський*” (відзнака); “*Базар*” (орден, запроваджений постановою 1973 року на вшанування учасників Другого Зимового походу); “*Броди*” (відзнака ветеранів 1-ї Української дивізії [14: 192]). Відзнака-медальйон “*Мирослав Січинський в тюрмі*”, випущена в США для збору коштів для Мирослава Січинського, увічнила пам’ять про цього громадського та політичного діяча, який у квітні 1908 року вчинив політичне вбивство австрійського намісника Галичини графа А. Потоцького “на знак протесту проти грубих і цинічних фальсифікацій у Галичині виборів до парламенту Австро-Угорщини” [3: 76].

Зафіксовано й ідеологічні фалероніми, що “безпосередньо пов’язані з філософськими, політичними, правовими, релігійними та мистецькими поглядами, які характеризують яку-небудь соціальну групу, клас, політичну партію, суспільство, однак, на відміну від меморіальних, не увічнюють певних особистостей чи інших реалій, а прославляють основні постулати тогочасності (іноді у вигляді побажань)” [17: 476]: орден *Визволення*, хрест *Відродження України*, відзнака “*Соборна Україна*”. Характерно, що символіка відзнаки “*Соборна Україна*” (видана у Відні у вересні 1917 року) – “поєднання галицького лева і архистратига Михаїла” [3: 92] – втілювала ідею соборності України, “яка народилася у середовищі УСС 1916 року і згодом почала поширюватися на Велику Україну” [3: 92].

Як ідеологічно-символічний можна трактувати фалеронім “*Республіка*” – це власна назва відзнаки, яку запровадив уряд УНР у 1919 року після формального об’єднання Армії УНР та Галицької армії. “У липні 1919 р. обидві армії вирушили у переможний похід на Київ та Одесу, тож потрібно було виготовити нагороди, які б об’єднали вояків УНР та ЗОУНР” [14: 69]. Саме такою нагородою став хрест, що отримав назву “*Республіка*” через те, що на ньому “було зображено герби Наддніпрянщини та Галичини, і, таким чином, відбувалось символічне єднання” [14: 69–70].

Спорадично серед фалеронімів трапляються асоціативні, що “виникають за аналогією до інших назв або реалій, подібність до яких є переважно індивідуальною, як і ті асоціації, які встановлюються або можуть бути встановлені у кожному конкретному випадку” [17: 479–480]. Здебільшого це природні фалероніми, зокрема назва *Гуцульський хрест* дана тому, що ця форма нагороди “нагадує хрести обабіч шляхів на Гуцульщині” [18: 56].

Значна частина фалеронімів, особливо складних та складених, мають комбіновану мотивацію, оскільки їхні компоненти “вказують на різні ознаки, що лягли в їхню основу” [17: 483]. Зокрема, виділяємо такі мотиваційні різновиди аналізованих онімів:

– сутнісно-квалітативні, що “вказують на денотата і паралельно – на якусь

його ознаку” [17: 485]: *Залізний хрест, Оружний хрест, медаль Тризуба, орден Булави* (ця природна назва ордену Богдана Хмельницького пов’язана з тим, що на ньому зображено “дві булави, а посередині букву Б” [13: 46]), *Козацький хрест* (нагорода у вигляді хреста певної форми) [13: 46]. Відзнаці, встановленій Радою Державних Секретарів ЗОУНР у квітні 1919 року, дали назву *Тризуб з вінцем* за зовнішнім виглядом, основою якого було “зображення тризуба, накладене на вінок з лаврового (I ступінь), дубового (II ступінь), смерекового (III ступінь) і калинового (IV ступінь) листя” [19: 52]. *Мазепинський хрест* – неофіційне найменування пам’ятної відзнаки Бойовий хрест УСС, мотивоване “специфічною формою – фігура з герба І. Мазепи з мечами, на яку накладений синій щиток з золотим тризубом” [19: 55]. Автор проекту Л. Лепкий обрав таку форму хреста для відзнаки, призначеної для вояків 1-ї бригади УСС у складі УГА, оскільки “мазепинська ідея справила великий вплив на створення легіону УСС” [19: 55], тож можемо говорити і про певну ідеологічно-символічну мотивацію такої назви;

– сутнісно-ідеологічні, що “вказують на денотат і певною мірою пов’язані з ідеологією, зазвичай панівною” [17: 487]: *медаль “За жертву крові в боях за волю України”, медаль “За поранення в боях за волю України”*;

– сутнісно-посесивні (“вказують на денотат і одночасно на його належність якійсь особі чи організації” [17: 488]): *хрест Українського Козацтва* (відзнака емігрантської організації “Українське Козацтво”), *хрест Галицької армії, хрест Залізного Стрільця, хрест 3-ої Залізної дивізії*. Зокрема, *хрест Залізного Стрільця* (статут цієї нагороди підписаний 31 травня 1922 року С. Петлюрою та військовим міністром М. Юнаковим) був призначений для відзначення вояків 3-ї Залізної дивізії Армії УНР, що брала участь у Першому Зимовому поході [14: 124–125]. “Ця дивізія, сформована 1919 року, за бої з червоними у липні 1919 року в районі станції Вапнярка дістала почесне найменування Залізна” [14: 125] (прикметник *залізний* у переносному значенні ‘який відзначається непохитністю, твердістю; незламний’ [9: 189]);

– сутнісно-меморіальні (“номінують денотат і одночасно увічнюють пам’ять про когось або щось” [17: 488]): *орден Ярослава Мудрого, орден Святої княгині Ольги, орден Святого Архистратига Михаїла, хрест Святого князя Володимира, хрест Директорії, орден Івана Мазепи* тощо. Зокрема, *хрест Симона Петлюри* “встановлений 1932 р. за підписом Андрія Лівницького на вшанування пам’яті Симона Петлюри, вбитого 25 травня 1926 року на паризькій вулиці Расін кількома вистрілами у груди” [14: 129–130];

– сутнісно-темпоральні, які вказують на денотат і характеризують час його виникнення: *медаль “У 10-у річницю відбудови Української Держави”* (нелегітимна нагорода невідомого автора, випущена 1927 року [14: 152–153]);

– сутнісно-символічні, у яких “називається денотат, який додатково характеризується, причому нова ознака має символічну природу” [17: 490]: *“Хрест Свободи”* – це випущена 1849 року громадсько-політичною організацією “Головна Руська Рада” з нагоди “Весни Народів” (1848 р.) відзнака, яку вважають одним із перших світських українських фалеристичних знаків [3: 4]. Цей знак (виданий і розповсюджений в кількості 5 000 одиниць), а також введення національної символіки – синьо-жовтих кокард і зображення галицького лева, засвідчує, що ця дата “зафіксувалась у суспільній свідомості фактом святкування не лише скасування панщини, а й набула характеру значно ширшого – символу загальнонаціонального звільнення” [3: 4]. Тож назва набуває символічного значення.

Комбіновані різновиди можуть ґрунтуватися і на поєднанні трьох та більше чинників, які вплинули на процес формування фалероніма, зокрема зафіксовано такі оніми:

– сутнісно-квалітативно-меморіальні: *Залізний хрест “За зимовий похід і бої з 6 грудня 1919 року по 6 травня 1920 року”*;

– сутнісно-темпорально-меморіальні: *хрест 40-ліття Української Національної Армії* (остання нагорода УНР, запроваджена постановою президії УНРади від 18 червня 1985 р. [14: 191]);

– сутнісно-посесивно-темпорально-меморіальні: *хрест “Лицарю листопадових днів”* (ймовірно, самотвірна відзнака, виготовлена 1928 року, призначена для учасників боїв 1–21 листопада 1918 року [19: 55]);

– сутнісно-темпорально-локативно-меморіальні, які одночасно вказують на тип денотата, його функції і дають просторову, часову характеристики та увічнюють пам'ять [17: 484]: *хрест 50-ліття СБУВ у Канаді*;

– сутнісно-квалітативно-темпорально-меморіальні: *Воєнний хрест Української Народної Республіки в пам'ять сорокових роковин відродження українських збройних сил* (затверджений законом від 8 березня 1958 року за підписом голови УНРади Івана Багряного [14: 169]); *відзнака на честь 10-ліття ЗУНР Галицький хрест*; *“Пропам'ятний хрест 60-ліття Відродження Українських збройних сил”* (запроваджено законом УНР 1977 року, автор проекту відзнаки – представник третьої хвилі еміграції, колишній вояк 1-ї Української дивізії Української національної армії, художник-графік Степан Рихтицький [14: 184–185]).

Висновки. Фалероніми є пластом онімної лексики, що має прозору мотивацію, істотним компонентом якої є національна ідентифікація та ідеологічна складова. Хоча структуру фалеронімів визначають насамперед внутрішньомовні фактори, однак позамовні чинники (соціокультурні, політичні, історичні) впливають на їхні семантико-структурні особливості, що обов'язково необхідно враховувати у процесі систематизації цього онімного матеріалу. Найменування в системі фалеронімів виникають під впливом історичних подій та потреб державотворення, марковані соціально-культурною складовою. Проаналізовані оніми засвідчують національно-історичну самобутність і україноцентричність, увічнюють пам'ять про суспільно-політичних діячів, зокрема очільників національно-визвольних змагань, відображають історичні, культурні особливості певного періоду, пропагують ідею державності України як найвищу цінність нації.

Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо в поглибленому комплексному аналізі українських фалеронімів різних періодів із залученням соціономастичних [4] та лінгвонаціологічних [8: 34] аспектів, серед яких і визначення функцій онімів у житті суспільства, роль таких назв у відображенні та формуванні системи національних цінностей та пріоритетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ковтюх С. Л.* Українська топонімія: віхи історичної пам'яті, патріотично-культурні маркери сьогодення, символи майбутнього / С. Л. Ковтюх // *Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв : ФОП Жаган М. Ф., 2015. – С. 17–71.

2. *Корольова Т. М.* Особливості перекладу українських прагматонімів

англійською мовою / Т. М. Корольова, О. В. Пеліна // Слов'янський збірник. – 2015. – Вип. 19. – С. 174–183.

3. *Круковський О.* Українська фалеристика (Із фондів Львівського історичного музею) / О. Круковський, С. Пахолко. – Львів : Априорі, 2011. – 120 с.

4. *Михальчук О. І.* Соціономастика як напрямок сучасної лінгвістики: українські здобутки і перспективи / О. І. Михальчук // Записки з ономастики. – 2015. – Вип. 18. – С. 498–509.

5. *Омельченко М.* Депутатські значки в системі фалеристичних джерел (спроба дослідження візуальних персоніфікованих комунікативних значків за регіонами) / Микола Омальченко // Історико-географічні дослідження в Україні. – 2004. – №7. – С. 267–289.

6. *Пеліна О. В.* Особливості перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою : дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.16 – перекладознавство / Пеліна Олена Вадимівна ; Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2014. – 189 с.

7. *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – Москва : Наука, 1988. – 192 с.

8. *Радевич-Винницький Я.* Соціолінгвістика і лінгвонаціологія: український варіант взаємодії / Я. Радевич-Винницький // Мова і суспільство. – 2012. – Вип. 3. – С. 31–37.

9. *Словник української мови : в 11 томах.* – Київ : Наукова думка, 1970–1980. – Т. III.

10. *Сучасний словник іношомовних слів / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк.* – Київ : Довіра, 2006. – 789 с.

11. *Тараненко О. В.* Оцінні прагматоніми в британському та американському варіантах англійської мови / О. В. Тараненко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Вип. 6 (2). – С. 110–113.

12. *Тинченко Я.* Символи нескореної держави. Нагороди уряду Української Народної Республіки / Я. Тинченко. – Київ : Темпора, 2016. – 212 с.

13. *Тинченко Я.* Українські емігрантські ордени Богдана Великого та Святого архангела Михайла: справа рук меценатів-мрійників чи спецоперація ВУЧК? / Я. Тинченко // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 2012. – № 2. – С. 40–56.

14. *Тинченко Я. Ю.* Нагородна справа урядів Української Народної Республіки, 1917–1992 : дис. ... канд. іст. наук / Я. Ю. Тинченко ; Інститут історії України НАН України. – Київ, 2016. – 251 с.

15. *Титаренко А. А.* Урбанонімія Кривого Рогу: структура, семантика, функціонування : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. філ. наук : 10.02.01 – українська мова / А. А. Титаренко. – Дніпропетровськ : Друкарня С. Г. Щербенка, 2015. – 20 с.

16. *Ткаченко Г. В.* Історичні засади появи терміна хрематонім і межі хрематонімного поля / Г. В. Ткаченко // Слов'янський збірник. – 2014. – Вип. 18. – С. 98–106.

17. *Торчинський М. М.* Структура онімного простору української мови: Монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 550 с.

18. *Українська фалеристика: З історії нагородної спадщини: у 2 кн. / редкол.: Б. Патон (гол.) та ін.; Нац. акад. наук України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. Нац. експерт. ін-т України.* – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 479 с.

19. *Чмир М. В.* Військові нагороди в Західноукраїнській Народній Республіці

(1918–1919 pp.) / М. В. Чмир // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 50–56.

20. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів) : автореф. дис. на здобуття ... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / С. О. Шестакова. – Харків, 2002. – 20 с.

21. Шестакова С. О. Мовна мода в ономастиці / С. О. Шестакова // Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : міжнародна наук.- практи. конф. (м. Одеса, 26–27 січня 2018 р.). – Одеса, 2018. – С. 25–28.

22. Garančovská L. Vymedzenie chrématoným v onymickom systéme / L. Garančovská // Acta Onomastica. – Ročník 50. – Praha, 2009. – S. 88–101.

23. Kuba L. Pojmenivání lodí z původního chrématonyma (případně z apelativa a z jiného druhu vlastních jmen, které souvisejí s chrématonymy) / L. Kuba // Acta Onomastica. Věnováno k 100. Výročí narození Ph. Dr. Jana Svobody, Dr. Sc. – Ročník 40. – Praha, 1999. – S. 103–123.

REFERENCES

1. Kovtiukh, S. L. (2015). Ukrainiska toponimiia: vikhy istorychnoi pamiaty, patriotychno-kulturni markery sohodennia, symvoly maibutnoho. In: *Pereimenuvalni protsesy v toponimitsi yak tsinnisnyi vybir ukrainskoho suspilstva: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Mykolaiv: FOP Zhahan M.F., 17–71.

2. Korolova, T. M., Pielina, O. V. (2015). Osoblyvosti perekladu ukrainskykh prahmatonimiv anhliiskoiu movoiu. In: *Slovianskyi zbirnyk, vyp. 19*, 174–183.

3. Krukovskiy, O., Pakholko, S. (2011). *Ukrainska falerystyka (Iz fondiv Lvivskoho istorychnoho muzeiu)*. Lviv: Apriori.

4. Mykhalchuk, O. I. (2015). Sotsioonomastyka yak napriamok suchasnoi linhvistyky: ukrainski zdobutky i perspektyvy. In: *Zapysky z onomastyky, vyp. 18*, 498–509.

5. Omelchenko, M. (2004). Deputatski znachky v systemi falerystychnykh dzherel (sproba doslidzhennia vizualnykh personifikovanykh komuniativnykh znachkiv za rehionamy). In: *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini, №7*, 267–289.

6. Pielina, O. V. (2014). *Osoblyvosti perekladu ukrainskykh ideonimiv i prahmatonimiv anhliiskoiu movoiu: dys. na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk: 10.02.16 – perekladoznavstvo / Pivdenoukrainskyi nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho*. Odessa.

7. Podolskaya, N. V. (1988). *Slovar russkoy onomasticheskoy terminologii*. Moskva: Nauka.

8. Radevych-Vynnytskyi, Ya. (2012). Sotsiolinhvistyka i linhvonatsiolohiia: ukrainsky variant vzaiemodii. In: *Mova i suspilstvo, vyp. 3*, 31–37.

9. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh*. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka.

10. *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv*. (2006). / uklaly: O. I. Skopnenko, T. V. Tymbaliuk. Kyiv: Dovira.

11. Taranenko O. V. (2015). Otsinni prahmatonimy v brytanskomu ta amerykanskomu variantakh anhliiskoi movy. In: *Odeskyi linhvistychnyi visnyk, vyp. 6 (2)*, 110–113.

12. Tynchenko, Ya. (2016). *Symvoly neskorenoi derzhavy. Nahorody uriadu Ukrainskoi Narodnoi Respubliki*. Kyiv: Tempora.

13. Tynchenko, Ya. (2012). Ukrainski emihrantski ordeny Bohdana Velykoho ta Sviatoho arkhanelia Mykhaila: sprava ruk metsenativ-mriinykiv chy spetsoperatsiia VUChK? In: *Z arkhiviv VUChK, HPU, NKVD, KHB, № 2*, 40–56.

14. Tynchenko, Ya. Yu. (2016). *Nahorodna sprava uriadiv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky, 1917–1992: dys ... kand. ist. nauk /*; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv.

15. Tytarenko, A. A. (2015). *Urbanonimiia Kryvoho Rohu: struktura, semantyka, funkcionuvannia: avtoref. na zdobuttia nauk. stup. kand. fil. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova*. Dnipropetrovsk: Drukarnia S. H. Shcherbenka.

16. Tkachenko, H. V. (2014). Istorychni zasady poiavy termina khrematonim i mezhi khrematonimnoho polia. In: *Slovianskyi zbirnyk, vyp. 18*, 98–106.

17. Torchynskiy, M. M. (2008). *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy: monohrafiia*. Khmelnytskyi: Avist.

18. *Ukrainska falerystyka: Z istorii nahorodnoi spadshchyny*. U 2 kn. (2004). / redkol.: B. Paton (hol.) ta in.; Nats. akad. nauk Ukrainy. In-t polit. i etnonats. doslidzhen. Nats. ekspert. in-t Ukrainy. Kyiv: Lybid, kn. 1.

19. Chmyr, M. V. (1999). Viiskovi nahorody v Zakhidnoukrainskii Narodnii Respublitsi (1918–1919 rr.). In: *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, № 5*, 50–56.

20. Shestakova, S. O. (2002). *Leksyko-semantychni innovatsii u systemi suchasnoi ukrainskoi nominatsii (na materialy erhonomiv i prahmonimiv): avtoref. dys. na zdobuttia... kand. filol. nauk: 10.02.01. – ukrainska mova*. Kharkiv.

21. Shestakova, S. O. (2018). Movna moda v onomastytsi. In: *Filolohichni nauky: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku: mizhnarodna nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 26–27 sichnia 2018 r.)*. Odesa, 25–28.

22. Garančovská L. (2009). Vymedzenie chrématoným v onymickom systéme. In: *Acta Onomastica, ročník 50*. Praha, 88–101.

23. Kuba, L. (1999). Pojmenivání lodi z původního chrématonyma (případně z apelativa a z jiného druhu vlastních jmen, které souvisejí s chrématonymy). In: *Acta Onomastica. Věnováno k 100. Výročí narození Ph. Dr. Jana Svobody, Dr. Sc., ročník 40*. Praha, 103–123.

THE PROPER NAMES OF AWARDS OF TIME OF FIGHT ARE FOR THE UKRAINIAN INDEPENDENT STATEHOOD (TO 1991 YEAR)

Luboslava ASIYIV

*Ivan Franko National University of Lviv,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian Language,
1/234, Universytets'ka Str., Lviv, Ukraine, 79001,
phone (00380 322) 239 47 17,
e-mail: bsilasluba@gmail.com*

The article is devoted to the analysis of the names of awards and distinctions during the liberation struggle for independence of Ukraine. The purpose of the article is to find out the structural-derivational, functional-pragmatic features of the proper names and to characterize the motivational basis of such names. One of the tasks of the intelligence is to also establish the place of the names in the general classification of onym space of the Ukrainian language. One of the most powerful ways to create of proper names is syntactically. Preferably, these denominations are lexical subclasses of different types. In the role of the pivot component in these structures often appeals detonate, which calls the type of reward or sign (order, cross, medal, distinction, etc.). These own names, in addition to the main functions, are characterized by ideological, evaluative and cumulative functions. The name of state awards is inherent in the integrative function (the unification of the population around the corresponding values, ideas and transformation into a nation). Such functions

of the names of awards are connected with the function of denote themselves - signs with the corresponding form and content, which must play a role in distinguishing the society among the masses of those persons who have not only something special but valuable for a particular community, society, state.

The names of awards are mostly transparent motivations. Is allocated essential, honey, memorial, ideological proper names. Characteristically, due to the specificity of the functioning of awards among these proper names there are no nominal, that is, those that are provided without any motive. In the majority of cases, they have a combined motivation, which is also due to their structural features (mostly composed names). The names of awards, visible honour awarded by a government to an individual that have been analyzed reveal the national-historical identity, perpetuate the memory of social and political figures, in particular, the leaders of the national liberation struggles, reflect the historical and cultural features of a certain period, propagate the idea of statehood of Ukraine as the highest value of the nation.

Keywords: proper name, names of awards, motivation, structure.